

Санівський О.М.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методики їх навчання
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

УКРАЇНОЗНАВСТВО В КОЛІ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО

Анотація. У статті на основі аналізу наукової спадщини В. Доманицького з'ясовано основні напрями українознавчих та фольклористичних досліджень ученого. Окрему увагу приділено фольклорній збірці «Сучасні колядки і щедрівки», яка містить записи творів, здійснені у селі Колодистому на початку ХХ століття.

Ключові слова: Василь Доманицький, фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, історик, археолог.

Sanivskyi O.M. Ukrainian studies in the circle of scientific interests of Vasyl Domanytsky. The article, based on the analysis of V. Domanytskyi's scientific heritage, clarifies the main directions of the scientist's Ukrainian studies and folkloristic research. Particular attention is paid to the folklore collection "Modern carols and Christmas carols", which contains recordings of works made in the village of Kolodisto at the beginning of the 20th century.

Key words: Vasyl Domanytskyi, folklorist, ethnographer, linguist, literary critic, historian, archaeologist.

Актуальність. В українознавстві ще залишається ряд мало вивчених імен, недооцінено діяльність збирачів і дослідників, чий внесок свого часу відіграв помітну роль і зберігає значення й нині як надійний першоджерельний матеріал. Це стосується і Василя Доманицького про якого В. Липинський писав «феноменальний акумулятор людської енергії... Люде такої відданості своїй ідеї і творять епоху в життю свого народу» [5, с. 22].

Мета – дослідити українознавчий аспект у наукових працях В. Доманицького.

Виклад основного матеріалу. В. Доманицький, як відомо, прожив тридцять три роки, але зумів стати масштабною постаттю в історії українознавчої науки: фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, історик, археолог, письменник, бібліограф, редактор, видавець, журналіст, дійсний член Історичного товариства Нестора-літописця, громадський діяч, організатор кооперативного руху. Така багатогранна діяльність пояснюється не лише потребою самореалізації особистості в різних галузях, а передусім усвідомленням покликання будівничого України, глибоко патріотичним устремлінням служити національному розвою. Оцінюючи діяльність В. Доманицького В. Липинський писав: «Мірилом його праці і його заслуг – найвища людська жертва: життя, що його поклав покійний на віттар Ідеї» [5, с. 16].

На формування особистості В. Доманицького вплинули його викладачі: професори Б. Антонович, В. Іконніков, П. Житецький, а також «старогромадівці»: О. Кониський, В. Науменко, М. Лисенко, Є. Чикаленко. Особливу роль у цьому відіграли видатні українські письменники, політичні і громадські діячі: Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк, В'ячеслав Липинський, Сергій Єфремов. Останній став близьким другом і соратником Василя Миколайовича.

Тому не дивно, що будучи студентом В. Доманицький почав активну громадську і наукову діяльність. Сучасники Василя Миколайовича вважали його вченим енциклопедичного складу не тільки в галузі гуманітарних наук, і й в банківській сфері.

Дуже багато його праць під різними псевдонімами (Вітер, Василь Потребитель, Звенигородець, Колодянин, Колодянський, Зефир Диваковський, В. Д., Д., Д-ій В., Д-кий В., Д-ий, Дом. В., Доман. та інші) публікувалися в рідних виданнях, як-от «Киевская старина», «Записки наукового товариства імені Шевченка», «Діло», «Громадська думка», «Рідна справа», «Наше діло» «Рада», «Літературно-науковий вісник» та інші.

Поруч із працями, опублікованими у «Київській старовині», «Літературно-Науковому віснику» та «Записках Наукового Товариства імені Шевченка», за оцінками науковців високої оцінки заслуговують праці «Козаччина на переломі XVI-XVII ст.», «Історія України-Руси» Аркаса-Доманицького, яка за словами О. Лотоцького «без

перебільшення кажучи мала епохальне значіння з погляду української національно-історичної свідомості: се – редагована ним історія України Миколи Аркаса. Сю книжку, живо і патріотично, але не літературно і не науково написану автором, Доманицький, на прохання автора, зредагував таким чином, що вона стала зразком історичної популярної літератури. Се була перша книжка нашої історії, написаної для широкої публіки і популярність її була у свій час надзвичайна» [3, с. 6].

Захоплення історією та археологією, привите Василю Миколайовичу його вчителем В. Антоновичем, яскраво проявилось в проведенні археологічних розкопок, здійснюваних ним упродовж 1899–1901 рр. на території сучасної Черкащини. Їх результатом стало відкриття перших поселень трипільської культури на території краю біля сіл Піщана, Колодисте, Глибочок Тальнівського району та міста Тального [1].

Окрім історії та археології В. Доманицький здійснив великий внесок у розвиток етнографічної науки, у серії книжок товариства «Просвіта» вчений опублікував популярні нариси: «Про Галичину та життя галицьких українців» (1909 р.), «Словаки: Про їх життя та національне відродження» (1909 р.), «Про Буковину та життя буковинських українців» (1910 р.), про суспільне, громадське та господарське життя на селі («Товариські крамниці» (1905 р.); «Про сільську кооперацію» (1906 р.); «Як хазяйнують селяне в чужих краях» (1908 р.); «Селянська доля» (1907 р.); «Про шовківництво» (1910 р.) [2].

Велика частина наукового та збирацького доробку В. Доманицького стосується безпосередньо фольклору (колекцію записів варто упорядкувати й опублікувати) фольклористики та етнографії: «Сучасна народна творчість» (1900 р.), «Вінчання навколо «діжі» (1901 р.), «Сільська сатира-пісня про Квашу» (1902 р.), «До історії м. Варви Лохвицького повіту» (1903 р.), «Кобзарі та лірники Київської губернії в 1903 році» (1904 р. – розвідка з додатком списку та біографічних довідок про 289 народних співців), «Історико-етнографічні подробиці з матеріалів З. Доленги-Ходаковського» (1904 р.), «Пісні про Нечая», «Балада про Бондарівну і пана Каньовського», «Сучасні колядки і щедрівки», «Народна медицина в Рівненському повіті на Волині», «Піонер української етнографії (Зоріан Доленга-Ходаковський)» (усі – 1905 р.), «Цивільний шлюб і шлюбна розлука на Україні» (1906 р.), «Народний календар у Рівненським повіті Волинської губ.» (1912 р.) та ін [2].

Значна увага у дослідженнях В. Доманицького приділена фольклору Уманського краю.

Важливе значення має збірка В. Доманицького «Сучасні колядки і щедрівки», видана у 1905 році. Тексти колядоспівів були записані дослідником у селі Колодистому у місцевого жителя Івана Лисака. Ця публікація дає змогу простежити особливості побутування обрядових, зокрема зимових пісень уманського регіону, а також рівень подачі, оформлення і наукового опрацювання етнографічного матеріалу.

Новорічна пісенність у контексті календарно-обрядової творчості посідає помітне місце. Вона давно привертає до себе увагу етнографів та фольклористів. Василь Доманицький у своїй праці «Сучасні колядки і щедрівки» [4] подає низку зразків колядок та щедрівок і водночас порівнює записи із варіантами етнографічного матеріалу переважно Волинської губернії, а також проводить літературні паралелі до календарно-обрядових пісень зимового циклу.

Цікавим, на наш погляд, було здійснення порівняльного аналізу рівня фольклорної пам'яті початку ХХ ст. (записами Василя Доманицького від Івана Лисака на початку ХХ століття) і першого десятиліття ХХІ ст. Для цього нами були використані матеріали науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі», зокрема, фольклорно-етнографічної експедиції викладачів і студентів факультету української філології до села Колодисте у 1998 та 2010 роках.

У селі, як на початку ХХ століття так і сьогодні виконуються колядки, де мова йде про творення світу. У них розповідається про народження Месії, про його смерть, воскресіння, страшний суд над праведними і грішними.

Важливою для світотворення є архаїчна ідея «смерть породжує життя», тобто нове життя можливе лише за умови загибелі якогось іншого життя – так само, як колосок може прорости лише тоді, коли зернина в землі віддасть новому паростку усі свої сили. Християнство не відмовилося від цієї ідеї, принісши в жертву людям життя Ісуса Христа [6].

Різдвяний фольклор просякнутий радістю, передчуттям чогось неймовірно прекрасного. Це стосується як давніх колядок і щедрівок (возвеличення господаря, його сім'ї і всього, що є в нього вдома і на

господарстві), так і релігійних – часте повторення слова «радість», «дивина», «світло зірки» тощо.

*Нова рада стала,
Якь на неби хмара,
Надь вертепомь звизда ясна
Весь свить (= свиту) возсьіяла.
Пастушки зь ягняткомь
Перьідь тимь дитяткомь*

*На клденца упадають,
Бога вихваляють.
Ой Боже нашь, Боже,
Ти небесний Цару,
Даруй літа щасливиц,
Ти нашь господару!
(записано у с. Колодисте
Звенигородського повіту)*

*Даруй літа молодії
Цього дому господарю.
Не так господарю, як тій господині,
Не так господині, як малій дитині.
Добривечір![4].*

У варіанті, записаному в с. Колодистому відсутні слова, які є у запису І. Лисака:

*Де Христос родився,
З Деви воплотився,
Як людина пеленами
Убого повився [4].*

Останні рядки у варіантах 1–2 також мають доповненість і завершенність:

*Цього дому господарю та щей господині,
Даруй літа щасливії всій його родині.
Просим тебе, царю, просимо всі нині,
Верни волю, пошли славу нашій неньці-Україні [4].*

Досі у с. Колодистому виконують і колядки з іншими апокрифічними сюжетами: про втечу Марії з Христом до Єгипту і чудесне зростання пшениці у господаря (поєднання християнських і хліборобських мотивів), про випускання Господом усіх грішних душ з раю, окрім тієї, що не шанувала батька і матір (етнопедагогічне навантаження) тощо.

У праці автор подає варіант колядки до дівчини «Ой рано, рано куроньки піли». Мова в ній іде не тільки про вроду дівчини, а й про важливість для українців-землеробів трьох стихій – сонця, місяця і дощу. В ній присутні світотворчі мотиви.

*Ой рано, рано куроньки піли,
Ой іще раньше Марися встала,
Двори вимітала,
Двори вимітала, столи застинала,
Сподівалася троє гостеньків... [4, с. 122].*

У наш час колядки до господині та малих дітей (хлопчика, дівчинки) майже забуті, та ще збереглися колядки до хлопця.

Нині у селі ще побутують колядки «Ой у садочку, виноградочку», «На подвір'ячку красно метено», «Прала дівчина шовкові хустки», «Пасла дівчина чотири воли» та ін. Зафіксована В. Доманицьким колядка «Ой по долинах річеньки бринять» дещо відрізняється від сучасного запису. Порівняймо:

*Ой по долинах риченькы брынять,
Ой дай Боже
А по городахъ мачынькы цвितуть,
Тудою ишла панна Оксана,
Вырвала квітку зъ маковогоцвितку.
Якъ бы я така, якъ цяя квітка,
То носыла бь я срибніи ключи, Набырала бь я холодни лёхы,
Частувала бь я рокови госци –
Рокови госци, ще й коляднички.
Якъ по воду йшла - якъ зора зийшла,
Якъ з водою йшла - мисяць зий шовь;
Вь синечки виходить - соничко сходить,
Вь хаточку входить – ажь пани сидять,
Ажь пани встають – шапки зиймають,
Шапки зиймають – і питають:
«Чи ти царивна, чи короливна?»
«Я ни царивна, ни короливна –
Отецка дочка, якъ паняночка!»
Добрый вечерь! [4].*

На сучасному етапі її мотив мелодії залишився незмінним, а текст такий:

*Ой ясна-красна на небі зоря,
Ой дай Боже!
А ще найкраща дівка Оксанка
По воду ішла, як зоря зійшла
З водою прийшла, як місяць зійшов
Встала, вбралася, до церкви пішла
Там пани стояли, її питали
Чи ти попівна, чи королівна
Я й не попівна, й не королівна
Батькова дочка, як панночка
А материна, як ягідочка
Добривчір! [7, Арк. 14 –15].*

В. Доманицький у дослідженні зафіксував пісню, яка супроводжувала маланкарів під час ходіння із зіркою:

<i>Ой ше (=ще) вчора изъ вечора Наша Мыланка прыйихала, Прывезла соби Васылычка, Ой Васылчыка и килчыка (=черчика?). Ой Васылчыку, мій килчыку,</i>	<i>Ны гоны курей по хливчыку, Бо въ мене куры дорогіи, Ажъ по чотыри золотіи. Наша Мыланка ложкы мыла, Золотый фартух замочыла [4].</i>
---	---

До сьогодні жителі села ще пам'ятають пісню у такому змісті:

<i>Ой учора із вечора Пасла Маланка два качури. Пасла, пасла, загубила, Шукаючи – заблудила. Приблудила в чисте поле, Там Василик плужком оре. «Ой, Василю, Василечку,</i>	<i>Виведи мене на стежечку, Буду тебе шанувати, На день три рази поливати, На день три рази поливати, Ще й русу косу закладати» [8, Арк. 9].</i>
--	--

Висновки. Отже, на сучасному етапі у селі Колодистому різдвяний обрядовий фольклор збережений досить добре. Завдяки підтримці церкви в активному вжитку побутують релігійні колядки та величальні, апокрифічні колядки, які передаються від покоління до покоління. Це засвідчують традиційну незмінну регіональну своєрідність поетичних та побутових мотивів впродовж століття на стійкість жанру та його витривалість до асимілятивних процесів.

Українознавча розвідка В. Доманицького з історичної Уманщини «Сучасні колядки і щедрівки» і сьогодні є цінним джерелом дослідження регіональної календарної обрядовості.

Література

1. Болаболъченко А. Василь Доманицький. *Рідна школа*. 2002. № 12. С. 23–26.
2. Василь Доманицький – філолог, історик, фольклорист, політичний і громадський діяч // Черкас. освітянський портал: визначні особистості. URL: oipropp.ed.sp.net/content/126.
3. Василь Доманицький. З нагоди 15-ї річниці його смерті. Подєбради : Вид-во «Кооперативний Фонд імени Василя Доманицького», 1925. 38 с.
4. Доманицький В. Сучасні колядки і щедрівки. Київ. 1905. 33 с.
5. Липинський В. Пам'яті Василя Доманицького // Чистому серцем. Пам'яті Василя Доманицького. Перевид. Володимира Мовчана. Ідея перевид., впоряд., редагування Володимира Поліщука. Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2010. С. 16–17.
6. Семенов О. Український фольклор: Навч. посіб. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. 255 с.
7. Фольклор Уманщини. *Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю» УДПУ імені Павла Тичини*. Ф. 2010. П. 35. Арк. 14–5.
8. Фольклор Уманщини / *Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю» УДПУ імені Павла Тичини*. Ф. 2010. П. 34. Арк. 9.